

"התקדשי לי במנה - תנם על גבי סלע" בסלע של שניהם (קידושין ח,ב)

שני פסקים שונים של הרמב"ם הנובעים ממקור אחד*

- א. פירוש ראשון לסוגיה: האם המנה הגיע לרשות האשה - רש"י ורמב"ם
- ב. פירוש שני לסוגיה: האם דברי האשה מביעים התנגדות או הסכמה - תוספות וראשונים נוספים
- ג. פסק הרמב"ם בראש פרק ד מהלכות אישות וביאורו
- ד. האם לפנינו דוגמה נוספת על מה שהבאנו במאמרים קודמים?
- ה. ביאור האור-שמח לשני פסקי הרמב"ם
- ו. שני פסקיו השונים של הרמב"ם נובעים מפירוש אחד בסוגיה
- ז. סיכום

א. פירוש ראשון לסוגיה: האם המנה הגיע לרשות האשה - רש"י ורמב"ם

במסכת קידושין דף ח,ב מובאת ברייתא זו:

התקדשי לי במנה, תנם על גבי סלע, אינה מקודשת.
ואם היה סלע שלה - מקודשת.

ועל כך נאמר בגמרא:

בעי רב ביבי: סלע של שניהם מהו? תיקו.

* מאמר זה ממשיך את הדיון בשיטת הפסיקה של הרמב"ם במה שנוגע לפסיקה כפולה על סמך מקור אחד משותף. תחילת הדיון במאמרי "דו משמענות בפרק חזקת הבתים כמקור לפסיקה כפולה של הרמב"ם" (מעליות יא תשנ"א, עמודים 9-52), והמשכו במאמרי "המל ופירש אינו חוזר על ציצין שאין מעכבין את המילה - שני פסקים של הרמב"ם הנובעים מפרשנות כפולה של מקור אחד" בתוך: עיונים וביאורים בדברי הרמב"ם (מעליות כ תשנ"ט, עמודים 139-163). להבהרת הטיעון העומד ביסוד שלושת המאמרים, ראה בייחוד את המבוא למאמר השני שצויין כאן, וראה שם הערה 1.

"התקדשי לי במנה - תנם על גבי סלע" - בסלע של שניהם
שני פסקים שונים של הרמב"ם הנובעים ממקור אחד

מהו העיקרון בדיון זה, הקובע אם האשה מקודשת או לא, ומה הם שני צידי הספק של רב
ביבי?

אם נתבונן בסוגיה קצרה זו במנותק מכל הקשר, ניתן היה לפרשה כעוסקת בשאלת קידושי
אשה על ידי נתינה בחצירה¹. אפשרות קידושין בדרך זו לא נידונה בשום מקום אחר במסכת
קידושין, אולם במסכת גיטין נידונה האפשרות לגרש אשה בנתינת גט בחצירה, במשניות
ובסוגיות הגמרא בתחילת פרק שמיני - הזורק. במשנה המופיעה שם בדרך ע"א, נאמר:

היתה עומדת ברשות הרבים וזרקו לה: קרוב לה - מגורשת; קרוב לו - אינה
מגורשת; מחצה על מחצה - מגורשת ואינה מגורשת. וכן לענין קידושין.

בעמוד ב שם מבואר שהטעם להשוואת קידושין לגיטין, הוא משום היקש "ויצאה... והיתה".
נמצא שבאופן עקרוני כל הדרכים הנזכרות באותו פרק בגיטין לנתינת הגט כך שהאשה תהא
מגורשת, כגון הזורק לתוך ביתה או לתוך חצירה, לתוך חיקה או לתוך קלתה (משנה שם ע"א),
מועילות אף בקידושין, כשהן נעשות בהסכמת האשה להתקדש בהן².

לפי זה, ניתן לפרש את סוגיית "תנם ע"ג סלע" במקרה שבו ידוע כי האשה מסכימה להתקדש,
והשאלה היא אם המנה הגיע לרשותה כדי שתתקדש בו. בסלע שאינו שלה - אינה מקודשת,
שהרי לא הגיע המנה לרשותה. בסלע שלה - מקודשת, שהרי הגיע המנה לרשותה, שהסלע הוא
כחצירה, והרי זה כמי שזרק גט לחצירה של אשתו שהיא מגורשת³. בהתאם לכך יתפרש אף
ספיקו של רב ביבי בסלע של שניהם: האם נכנס המנה בכהאי גוונא לרשות האשה, או לא?
נראה שבדרך זו פירש רש"י את סוגייתנו, שכן כתב בד"ה ואם היה סלע שלה מקודשת:

חצרו של אדם קונה, והרי הוא כמו שמקבלתו.

1. בראשונים כאן נידונה השאלה מדוע לא תהא האשה מקודשת בסלע שאינו שלה מדין ערב (כדלעיל ו,ב). ראה
רש"י ח,ב ד"ה אינה מקודשת, ותוספות ד"ה תנם לאבא, שדנו בכך ביחס לסוגיה הקודמת. וכן ראה: רמב"ן
בחידושו לסוגייתנו ד"ה היתה הסלע שלה מקודשת; רשב"א ד"ה ואי קשיא לך אפילו בסלע שאינו שלה אמאי
אינה מקודשת מדין ערב; ריטב"א ד"ה ת"ר התקדשי לי במנה תנם על הסלע; רא"ש כאן סי' יג וכן ראשונים
נוספים.

הרשב"א (שם, בהמשך דבריו) מייצג גישה קיצונית אחת: "אין דין ערבות אלא במי שנותן לבר זכיה על דיבורה".
ממילא נתינה על סלע, כמו גם זריקה לים ונתינה לכלב ע"פ דיבורה, כל אלו אינם שייכים לדין ערב. הריטב"א
מייצג גישה הפוכה: בסלע שלה, שעל פי האמור בסוגייתנו הרי היא מקודשת, זהו באמת מדין ערב. אולם לדעת
רוב רובם של הראשונים, גם אלו החולקים על העיקרון הנ"ל של הרשב"א, לא חל בסוגייתנו דין ערב, וסיבות
שונות ניתנו לכך. אנו לא נכנסו כלל לדיון זה, אלא הנחנו, בעקבות רוב הראשונים, שדין ערב לא שייך בסוגייתנו
מסיבה זו או אחרת.

2. באופן עקרוני, דרכי הקנאה אלו (בקנין חצר) אמורות לפעול בקידושי אשה, הנעשים רק לרצונה, ביתר קלות
מאשר בגירושי אשה, הנעשים בעל כרחיה. לכך אפשר שישנן תוצאות, ראה בהערה הבאה.

3. בגט, צריכה החצר להיות משתמרת, או שהאשה צריכה לעמוד בצד חצירה, כדי שהגירושי יחולו. אם הדין כך
גם בקידושין, יש להעמיד את הדין שבסלע שלה הריהי מקודשת, על פי אחת האפשרויות שזכרו בגט. אולם יש
מן הראשונים הסוברים שבקידושין, שהם נעשים לרצון האשה, חל קנין חצירה גם בלא תנאים אלו. ראה דברי
המגיד משנה והכסף משנה, בביאורם לרמב"ם אישות ד ראש הלכה כא, ד"ה המקדש את האשה בכסף.

"התקדשי לי במנה - תנם על גבי סלע" - בסלע של שניהם
שני פסקים שונים של הרמב"ם הנובעים ממקור אחד

התוספות שם, בד"ה אם היה סלע שלה מקודשת, מקשים על רש"י:

ולא נהירא: דאם כן מאי בעי "סלע של שניהם מהו"⁴, פשיטא דאינה קונה, כיון
דהוא חצר של שניהם, כדאמרינן פרק המוכר את הספינה (בבא בתרא פד,ב): "אמר
רבי ינאי: חצר של שני שותפין, קונין זה מזה", ומוקי לה במודד בתוך קופתו של
לוקח, אבל במודד על הקרקע, לא⁵.

על שאלת התוספות ניתן להשיב בכמה דרכים, ולחלק בין מקח וממכר לקידושי אשה, כגון מה
שכתב הרב המגיד (אישות ד, כא):

אף על פי שבמקח וממכר אין חצר של שניהם קונה מזה לזה, כנזכר פרק ד
מהלכות מכירה, בקידושין יש לחוש שמא הוא משאיל לה זכותו⁶, כיון שכבר יש
לה חלק בהם.

וכגון מה שכתב המאירי כאן (ד"ה אמר לה התקדשי):

שאר מקחים דומים לקידושי אשה. שהרי יש דברים הרבה שאתה צריך
להם בשאר קנינים, שאין צריך לקידושי אשה, כגון משיכה והגבהה ודומיהם.
שאר מקחים, הואיל וגופו של דבר הוא קנוי, צריך קניה חשובה יותר מן
האשה.

ובאחרונים תירוצים נוספים לשאלת התוספות⁷.

אפשר אפוא שבסברא זו הסתפק רב ביבי: האם נתינת המנה על סלע של שניהם דינה כמקח
וממכר ואינה מקודשת, או שמא שונה דין קידושי אשה, מסיבה זו או אחרת, והאשה מקודשת.

מדברי הרמב"ם בסוף פרק ד מהלכות אישות, נראה שאף הוא פירש את סוגייתנו בדרך זו.
בהלכות כא-כב מובאים דינים שונים של נתינת הקידושין לרשות האשה (ולא בידה), דינים
שמקורם בפרק הזורק במסכת גיטין.

4. לתוספות ברור שרש"י אכן מפרש את ספיקו של רב ביבי כמו שהסברנו למעלה: האם כשהונח המנה על סלע של
שניהם, נכנס לרשותה של האשה, אם לאו.

5. וכאן משמע שנתן את המנה על הסלע עצמו, ולא בכלי של האשה, שהרי כך הורתה לו האשה.

6. יסוד דבריו בחידושי הרמב"ן והרשב"א ד"ה אם היה סלע שלה מקודשת. הטעם להבדל זה, שדוקא בקידושין יש
לחוש שמא הוא משאיל לה זכותו, כתב הרשב"א: "איהו, כיון דמחזור לקדשה, מושיל לה מקומו, וקנתה
ומיקדשאי". יש לציין שהרמב"ן והרשב"א ביארו את צדדי ספיקו של רב ביבי אליבא דרש"י בשונה ממה שהוצע
למעלה.

באבני מילואים סימן ל סעיף קטן ג בסופו כתב, שלפי דברי הראשונים הללו אין צורך במעשה הקנאה ממש,
שיקנה לאשה את חלקו בסלע, אלא "כיון דניחא ליה לקדשה... גמר ומשעבד נפשיה", וראה שם מראה מקום
לדבריו.

7. לדוגמה: פני יהושע כאן, על דברי התוספות הללו. הוא אומר שבקידושין, מפני שיכולה לשמור את הסלע הזה,
שיש לה בו חלק, אפשר שקונה לה חצירה, אף שבמקח וממכר ובגט אין הדין כך, ולא תועיל שמירתה.

"התקדשי לי במנה - תנם על גבי סלע" - בסלע של שניהם
שני פסקים שונים של הרמב"ם הנובעים ממקור אחד

כך הוא פותח את דבריו בענין זה :

המקדש את האשה בכסף או בשטר אינו צריך שיתן הקידושין לתוך ידה, אלא כיון שרצת לזרוק לה קידושה וזרקו, בין לתוך ידה בין לתוך חיקה או לתוך חצירה או לתוך שדה שלה, הרי זו מקודשת. היתה עומדת ברשות הבעל צריך שיתן לתוך ידה או לתוך חיקה.

בהמשך אותה הלכה (כא) כותב הרמב"ם :

היתה עומדת ברשות שהיא של שניהן וזרק לה קידושה מדעתה, ולא הגיעו לידה או לחיקה, הרי זו מקודשת קידושי ספק. ואפילו אמרה לו: הנח קידושי על מקום זה, ואותו המקום של שניהם, הרי אלו קידושי ספק.

על מקורם של דברים אחרונים אלו, כתב הרב המגיד בד"ה היתה עומדת וכו' :

זה לא נתבאר שם⁸ לענין גירושין, אבל יצא לרבינו מהבעיא שהיא פרק קמא דקידושין... והיא על הברייתא ששנו שם: אמרה לו תנהו על גבי הסלע אינה מקודשת, ואם היה הסלע שלה מקודשת, בעי רב ביבי: סלע של שניהם מהו, תיקו⁹.

ב. פירוש שני לסוגיה: האם דברי האשה מביעים התנגדות או הסכמה - תוספות וראשונים נוספים

ההתבוננות בהקשר שבו נתונה סוגיית "תנם על גבי סלע" מורה על פירוש אחר מזה שהוצע לסוגיה בסעיף הקודם. סוגייתנו משובצת במסגרת רחבה, הן לפניה והן לאחריה, של דיונים על מקרים שונים של יוזמות קידושין מצד האיש, הנתקלות בתגובות כאלו מצד האשה המחייבות בירור - האם תגובתה היא ביטוי לסירוב, או להסכמה, או שיש להסתפק בכוונתה. כך הוא מהלך הסוגיה הרחבה :

1. "ת"ר: התקדשי לי במנה, נטלתו וזרקתו לים (רש"י: בפניו, לומר איני רוצה) או לאור או לכל דבר האבד, אינה מקודשת". בגמרא מוסיפים לאמור בברייתא מקרה פשוט יותר: "שדתינהו קמיה - קאמרה ליה שקיל לא בעינא". אלא שהברייתא חידשה יותר מכך: אף שאיבדה את המנה, בכך שזרקתו לים וכו', ונתחייבה בכך לשלמו לאיש, אין לפרש זאת כהסכמה לקידושין.

2. "ת"ר: התקדשי לי במנה, תנם לאבא ולאביך, אינה מקודשת (רש"י: משטה היא בו, כלומר: תן מעותיך לאחרים). על מנת שיקבלום לי - מקודשת".

8. כוונתו: במסכת גיטין ראש פרק הזורק (עז, א ואילך), שלשם ציין הרב המגיד בביאורו לראש הלכה זו ברמב"ם.
9. בהמשך דבריו מבאר הרב המגיד את שני צדדי הספק של רב ביבי לפי דברי הרמב"ם כאן, ודבריו הובאו למעלה, בתירוץ שיטת רש"י מפני קושיית התוספות.

"התקדשי לי במנה - תנם על גבי סלע" - בסלע של שניהם
שני פסקים שונים של הרמב"ם הנובעים ממקור אחד

3. "התקדשי לי במנה, תנם לפלוני, אינה מקודשת. על מנת שיקבלם לי, מקודשת (רש"י): וכי מקבל
לח, הוה שלוחה ומקדשה". הגמרא עושה צריכותא בין ברייתא זו לקודמתה.
4. "ת"ר: התקדשי לי במנה, תנם על גבי סלע" וכו' - היא סוגייתנו.
5. "התקדשי לי בככר, תנהו לכלב, אינה מקודשת. ואם היה כלב שלה, מקודשת. בעי רב מרי:
כלב רץ אחריה (רש"י: לנושכה) מהו? בההוא הנאה דקא מצלה נפשה מיניה, גמרה ומקניא ליה
נפשה, או דלמא מצי אמרה ליה: מדאורייתא חיובי מחייבת לאצולן. תיקו"י¹⁰.

10. הברייתא בסוגיה זו דומה לברייתא בקודמתה (תנם ע"ג סלע), בכך שגם אותה ניתן לפרש במקרה שהאשה
הסכימה להתקדש עוד קודם לכן, והעיקרון הנידון בה הוא אם הגיעה לאשה הנאת שוה פרוטה ממעשה הנתינה
של האיש. בכלב שאינו שלה - לא הגיעה אליה כל הנאה (ולגבי דין ערב שלא שייך הנה לשיטת הרשב"א, ראה
הערה 1). אולם בכלב שלה, שמזונותיו עליה, חסכה את הצורך לתת לו מזונות, ובכך נהנתה הנאת שוה פרוטה.
לדעת הרשב"א בחידושו (ד"ה וקשיא לי דא"כ בהיה כלב) אכן מוכח משאלתו של רב מרי בהמשך סוגיה זו,
שזהו הפירוש בברייתא, שכן אם השאלה הנידונה בברייתא ובספיקו של רב מרי היא פרשנות כוונת דברי האשה,
אם מוכנה להתקדש או שמא משטה היא בו - "לא הוה ליה [לרב מרי] למימר 'בההוא הנאה דקא מציל לה
מיניה [בספרים שלנו הגירסה: דקא מצלה נפשה מיניה] גמרה ומתקדשא [בספרינו הגירסה: גמרה ומקניא
ליה נפשה], אלא הכי הוה ליה למימר: 'כיון דמציל לה מיניה, לשם קידושין קא אמרה'. דהא בכל הני [בכל
הסוגיות דלעיל] לא איסתפק לן אלא אי לשם קידושין קא אמרה, או 'לדעתך קא אמרה. ולישנה 'דבההיא
הנאה' דקאמר, משמע דעיקר טעמא דתנהו לכלב והניחחו ע"ג הסלע אינו אלא משום דלא שקלא מידי
דליתקדש ביה. וכי היה כלב רץ אחריה, אע"ג דלא ממשו של ככר קא שקלא, הא אית לה הנאת הצלה דשויה לה
כפרוטה. אלמא לאו משום דלא אמרה 'ואתקדש' הוי טעמא, דאע"ג דקא אמרה 'ואתקדש אני לך' - אינה
מקודשת, דהא לא שקלא מידי".

לעני"ד נראה כי דיוקו של הרשב"א אינו הכרחי, ואף נראה שיש לדייק ההיפך מדבריו, בייחוד לפי הגירסה
בספרינו. השיקול "בההוא הנאה דקא מצלה נפשה מיניה [שים לב: הנושא של פעולת ההצלה היא האשה, ולא
האיש!], גמרה ומקניא ליה נפשה" [שים לב: מדובר בפעולתה הנפשית של האשה, ולא בתוצאה אוטומטית
'מתקדשא". אף לפי גירסת הרשב"א - "גמרה ומתקדשא" - התיבה 'גמרה' אינה מתאימה לדבריו] הוא שיקול
פסיכולוגי שבאמצעותו אנו מנסים להבהיר את כוונת דבריה של האשה: זו ודאי התכוונה לשם קידושין, שהרי
לדעתה יש לה הנאה ממעשה ההצלה שיעשה האיש למענה, ובבקשה ממנו לפעול כך, בודאי היא מתכוונת
להקנות לו את נפשה.

בנוסף, עד שהרשב"א מדייק מן הרישא של ספיקו של רב מרי, ניתן לדייק ההיפך הגמור מן הסיפא של ספיקו:
"או דלמא מצי אמרה ליה: מדאורייתא חיובי מחייבת לאצולן" - מה עניין אמירתה של האשה להכא? לפי
פירושו של הרשב"א הרי זהו ספק משפטי אובייקטיבי, אם יש כאן הנאת שוה פרוטה או אין כאן (והאשה, הרי
חפיצה בקידושין עוד מקודם), וכך הוה ליה למימר: 'או דלמא כיון דמדאורייתא מחוייב להצילה, לאו מידי בא
לידי האשה'.

מכאן, שספיקו של רב מרי הוא: מה סביר שחשבה האשה בלבה בשעה שאמרה לו 'תנהו לכלב' (הרודף אחריה
לנושכה)? האם חשבה באופן פרטי-אישי, שהיא תהנה מהצלתה על ידו, ועל כן התכוונה במילותיה להסכים
ולתקדש לו, או שמא חשבה בסגנון הלכתי-למדני, שחובת ההצלה חלה עליו ממילא, ולכן מילותיה ביטאו
סירוב להתקדש לו.

כללו של דבר: דוקא מדבר רב מרי נראה, שאף סוגיה זו של תנהו לכלב, מתבארת כעוסקת בבירור כוונת דברי
האשה בתגובתה להצעת הקידושין של האיש, וכעניין הסוגיה הרחבה שבתוכה היא משובצת. לדבר זה השלכות
הפוכות ממה שכתב הרשב"א על פרשנות סוגייתנו 'תנם ע"ג סלע', שכן לא סביר עתה שסוגיית תנם ע"ג סלע
תהא החרוג היחיד בסוגיה הרחבה: אף את סוגייתנו יש לבאר כעוסקת בבירור הלשון שבפי האשה, כהסכמה או
כהתנגדות להתקדש לאיש.

"התקדשי לי במנה - תנם על גבי סלע" - בסלע של שניהם
שני פסקים שונים של הרמב"ם הנובעים ממקור אחד

6. "התקדשי לי בככר, תנהו לעני, אינה מקודשת, אפילו עני הסמוך עליה. מאי טעמא, אמרה ליה: כי היכי דמחייבנא ביה אנא, הכי מחייבת ביה אתי"¹¹.

7-9. שלושה מקרים בגמרא שבהם היה איש עסוק בחומרים שונים דרך מלאכתו (הכנת תכשיטים, מכירת יין, השרת תמרים מן הדקל) ואשה בקשה ממנו שיתן לה מאותו הדבר שהוא עסוק בו. האיש הגיב על כך: "אי יהינא לך מיקדשת לי?" והיא ענתה: "הבה מיהבה" או "אשקויי אשקייך" או "שדי מישדא"¹². פסקו האמוראים כי כל אלו "לאו כלום הוא", ומבארים התוספות (ד"ה הב): "דמעיקרא היתה שואלת שלא בתורת קידושין, ומשום הכי איכא למימר כשאומרת 'הב' אדעתא דמעיקרא קאמרה".

נמצא, כי לפנינו סוגיה שלמה העוסקת בפרשנות תגובותיה של אשה להצעות קידושין שונות מצד האיש: מתי יש לפרשן כסירוב, מתי כהסכמה, ומה הם מקרי הגבול היוצרים ספק.

הברייתא "תנם ע"ג סלע" (מספר 4) דומה בסגנונה ובמבנה שלה לברייתות האחרות בסוגיה זו, השלוש שלפניה והשתיים שאחריה. יתירה מזו: כל שש הברייתות הללו נראות קבוצה אורגנית של ברייתות הדנות בנושא אחד¹³.

11. אף כאן, כמו שאמרנו בסוף ההערה הקודמת, מוכח שהגמרא הבינה את הברייתא כעוסקת בפרשנות דברי האשה, והיא מבארת את כוונת דבריה "תנהו לעני" = "אמרה ליה כי היכי דמחייבנא ביה אנא, הכי מחייבת ביה אתי". משמע: סירוב להתקדש.

אף מבחינה עניינית, מוכח שזהו פירוש הברייתא, שכן אם מדובר באשה שהסכימה עוד קודם לכן להתקדש לאיש זה, מדוע לא יחול כאן דין ערב?

יצויין כאן, שבירושלמי קידושין פרק ב הלכה א (סב,ג), מובאת ברייתא זו: "התקדשי לי בסלע זו ואמרה: השליכה לים או לנהר, אינה מקודשת. **תניה לעני, הרי זו מקודשת**". ובגמרא שם: "מכל מקום לא נכנס לתוך ידה כלום, הכא את אמר מקודשת, והכא את אמר אינה מקודשת? אמר רבי אבהו בשם רבי יוחנן: רוצה היא מקודשת ותרעה עושה טובה לעני". הראשונים (הרמב"ן, הרשב"א, הריטב"א ועוד) עסקו בשאלת היחס בין הברייתא בירושלמי לזו שבבבלי. יש הסוברים שלפנינו מחלוקת התלמודים, ויש המנסים לתרץ בדרכים שונות את הסתירה, ולמנוע מחלוקת.

12. לפי מסקנת רב סמא בר רקתא ולפי פסק ההלכה בסוגיה, אף אם אמרה "הב", "אשקיי" ו"שדי" בלבד, יהא הדין אותו דין: "לאו כלום הוא".

13. א. יצויין כאן שמעין הברייתות 1 ו-3, נמצאות יחדיו, בזו אחר זו, שתי ברייתות בתוספתא קידושין פב, 8 (עמ' 284 במהדורת ר"ש ליברמן), והשינויים אינם משמעותיים.

ב. בירושלמי שצויין וצוטט בהערה 11 לעיל, נמצאת ברייתא אחת הכוללת בתוכה מעין ברייתות 1 ו-6 שבסוגייתנו בשינויים משמעותיים.

ג. בשולחן ערוך אבן העזר סימן ל סעיף ט, מובאים בזה אחר זה הדינים הנובעים מסעיפים 6, 4 ו-5 בסוגייתנו. בכל אחד מהם מוסיף הרמ"א (על פי דברי הרא"ש והתוספות) שלאחר דברי האשה "תנם..." - "מייירי שנתן לתוך חיקה בשתיקה" (והדבר יידון למעלה, בגוף המאמר). הגר"א בביאורו שם סעיף קטן יא (השני) מסביר את שויון האוקימתא לכל שלוש הברייתות הללו כך: "**בחדא ברייתא מיתניא, וטעם אחד לכולם**".

"התקדשי לי במנה - תנם על גבי סלע" - בסלע של שניהם
שני פסקים שונים של הרמב"ם הנובעים ממקור אחד

והנה המבנה שלהן, והוא קבוע פחות או יותר:

- א. פניית האיש: "התקדשי לי במנה" (בדוגמאות 5-6 "בככר" על פי הענין).
- ב. תגובת האשה: "תנם" או "תנהו" לגורם אחר (בדוגמה 1 תגובה לא מילולית¹⁴).
- ג. הדין: "אינה מקודשת" (בכל שש הדוגמאות).
- ד. הדין האחר: בנסיבות אחרות "מקודשת" (אינו קיים בדוגמאות 1 ו-6).

כמו כן, בדוגמאות 4 ו-5 מסתפקים שני אמוראים, רב ביבי ורב מרי, במקרה ביניים שאינו דומה לסעיף ג, אך גם לא לסעיף ד, והגמרא מסיקה "תיקו" ביחס לשתי הבעיות.

ברור אפוא שהנושא של ברייתא 4, "תנם ע"ג סלע", הוא הנושא של קבוצת הברייתות 1-6 שבקרבן היא משובצת, ועל כל פנים, ודאי הוא שכך הבינה הגמרא ברייתא זו, ועל כן שבצה אותה בסוגיה זו.

כיצד תתפרש מעתה הברייתא הנידונה? המדובר באשה שלא הביעה עד עתה את הסכמתה לקידושין (שלא כמו בפירוש הראשון, לעיל פרק א, שהניח את ההיפך מכך) והאיש "מפתיע" אותה בהצעתו. תגובתה "תנם על גבי סלע" פירושה הוא: איני חפצה בקידושין, ושים את המנה במקום בעלמא במקום לתתם לי, ולפיכך אינה מקודשת.

אולם אם אמרה "תנם ע"ג סלע" והיה הסלע שלה¹⁵, ברור שאין בדבריה דחיית הצעתו של האיש, אלא אדרבה - הסכמה לה, וכשיתקבל אצלה המנה, תהא מקודשת. על כך שואל רב ביבי, כיצד יש לפרש את דבריה במקרה שהסלע, שאותו ציינה לאיש כמקום הנחת המנה, הוא סלע של שניהם: האם כוונתה לדחות בדבריה את הצעת האיש לקדשה, או להיפך - דבריה מביעים התרצות להצעתו? ועל כך מסיקה הגמרא: תיקו.

לפי פירוש זה, עובר משקל הכובד של הסוגיה מן השאלה המשפטית, האם היתה פה נתינה וכניסת מעות לרשות האשה (שזהו הפירוש הראשון, לעיל פרק א), לשאלת ניתוח כוונת האשה בדברי תגובתה להצעת האיש. בדרך זו פירשו את סוגייתנו התוספות כאן (ד"ה אם) ורוב הראשונים.

14. אולם בברייתא המקבילה ל-1, זו שבירושלמי (ראה ציונה וציטוטה בהערה 11) נאמר: "התקדשי לי בסלע זו, ואמרה: השליכה לים או לנהר, אינה מקודשת". אם כן גם כאן מדובר בתגובה מילולית שמשמעה: סירוב להתקדש.

15. והעיר על כך הרמ"ה "דחכא באמרה ליה תנם על גבי סלע פלוני, וכל שכן על גבי סלע שלי, דמוכחא מילתא דלמקנא לה חצירה קא מיכונא. אבל היכא דאמרה ליה על גבי סלע סתמא, אע"ג דאזל איהו ואותביה על גבי סלע שלה, אינה מקודשת, דהא איהו לדחוייה קא מיכונא". (הציטוט הוא מנימוקי יוסף כאן, שהביא דברי הרמ"ה. דברי הרמ"ה הובאו בסגנונות שונים בדברי הטור סימן ל' ובתלמיד הרא"ש בכתב יד, וכל הציטוטים הללו נאספו ביד רמה על מסכת קידושין, מהדורת אברהם שושנה [פרק ראשון הוכן בידי שמואל דיקמן], מכון אופק ירושלים קליבלנד, תשנ"ו). דברי הרמ"ה נפסקו להלכה על ידי הרמ"א בסימן ל' סעיף ט.

"התקדשי לי במנה - תנם על גבי סלע" - בסלע של שניהם
שני פסקים שונים של הרמב"ם הנובעים ממקור אחד

מעתה יש לשאול: לפי פירוש זה, מה יהא בקשר למעשה הנתינה בסוגייתנו? כיצד הוא נעשה
בדרך שאינה מעוררת כל בעיה?

הרא"ש כאן¹⁶ (בסימן יב) ביטל לחלוטין את קיומה של בעיית הנתינה, באמרו:

הכא אין הדבר תלוי בקנין, שתהא קונה על ידי הסלע, **דמיירי הכא אפילו זרק
המנה לתוך חיקה**. דהא דקתני בברייתא "תנם ע"ג סלע, אינה מקודשת", מיירי
אפילו זרקו לתוך חיקה וקיבלתו. דכיון דאמרה 'תנם ע"ג סלע', כאילו אמרה:
איני חפץ בקידושין, ואפילו אם זרקו לתוך חיקה ושתקה, מאחר שכבר גילתה
דעתה, שאינה רוצה להתקדש לו, יכולה היא שתאמר: בתורת מתנה קבלתים.
אבל בסלע שלה, מקודשת, שזה **הלשון** מורה שהיא חפיצה בקידושין. ומיבעיא
ליה לרב ביבי, אם הסלע של שניהם מהו, **מה יש לדון בלשון זה, ונפקא מינא אם
זרקו לתוך חיקה בשתיקה**.

הרא"ש ממשיך ומפרש גם את הברייתות הבאות (תנהו לכלב, תנהו לעני) באותה דרך. נמצא, כי
לדעת הרא"ש והסוברים כמותו, יש לבודד את הבעייה הנידונה בסוגייתנו, שהיא כוונת הלשון
של האשה, מכל בעייה אחרת, כגון הדרך שבה היקנה האיש את המנה לאשה. הפתרון נמצא
בכך שבפועל זרק האיש את הכסף לחיקה של האשה, והיא שתקה. במקרה כזה, רק ביאור
כוונת הלשון שהיתה בפיה קודם לכן, היא שתקבע האם הסכימה לקידושין, או שמא סירבה
להם, ואין שתיקתה עכשיו מלמדת דבר אחר.

ג. פסק הרמב"ם בראש פרק ד מהלכות אישות וביאורו

המקום שבו פוסק הרמב"ם את העולה מסוגייתנו **בשלמותה**, הוא בהלכות אישות פרק ד
הלכות ג-ה. המספרים להלן לצד דברי הרמב"ם, מציינים את חלקי הסוגיה כפי שהובאה לעיל,
בפרק ב.

הלכה ג (1) התקדשי לי בדינר זה ונטלתו וזרקתו לפניו, או לים או לאור או לדבר
האבד, אינה מקודשת.
(2-3) אמרה לו: תנהו לאבא או לאביך או לאיש פלוני ונתן, אינה מקודשת. ואם
אמרה לו: תנהו שיקבלהו לי, ונתן, הרי זו מקודשת.

16. דברי הרא"ש הללו צוטטו כמעט מילה במילה **בשם התוספות** בדברי בעל שלטי הגיבורים על הרי"ף כאן (דף ד
ע"ב בדפי הרי"ף אות ג-ד) ובדברי הטור סימן ל. אמנם הדברים מתאימים לשיטת התוספות ד"ה אם, אולם
בתוספות שלפנינו - אינם.

"התקדשי לי במנה - תנם על גבי סלע" - בסלע של שניהם
שני פסקים שונים של הרמב"ם הנובעים ממקור אחד

הלכה ד (4) אמרה לו: הניחהו על הסלע, אינה מקודשת. ואם היה סלע שלה, מקודשת. היה הסלע של שניהם, הרי זו מקודשת מספק.

(6) אמר לה: התקדשי לי בככר זה. אמרה לו: תנהו לעני¹⁷, אפילו היה עני הסמוך עליה, אינה מקודשת.

(5) תנהו לכלב, אינה מקודשת. ואם היה הכלב שלה, מקודשת.

ואם היה רץ אחריה לנשכה, ואמרה לו: תנהו לכלב זה, הרי זו ספק מקודשת.
הלכה ה (7-8-9) היה מוכר פירות או כלים וכיוצא בהן. באת אשה ועמדה ואמרה: תן לי מעט מאלו, ואמר לה: אם אתן לך, תהי מקודשת לי? אם אמרה: הין, ונתן לה, הרי זו מקודשת. אבל אם אמרה לו: תן לי מהן, או השלך לי, או דברים שעניינם: לא תשחק עמי בדברים אלו, אלא תן בלבד, אינה מקודשת.

כיצד יש לפרש את הנאמר בראש הלכה ד (4), הכופל בחלקו, במה שנוגע לדין סלע של שניהם, את האמור בהלכה כא המצויה **בסוף הפרק**? האם לפנינו הלכה אחת, שהרמב"ם כתבה פעמיים, או שמא לפנינו שתי הלכות שונות?

מדברי הרב המגיד בביאורו להלכה כא, נראה שהבין שזוהי אותה ההלכה הכתובה בראש הפרק, שכן כתב שם (בד"ה היתה עומדת ברשות של שניהם וכו'):

זה... יצא לרבינו מהבעיא שהיא פרק קמא דקידושין, **וכבר נזכר בפרק זה**¹⁸.

נראה שאף הגר"א, בביאורו לשולחן ערוך, הבין את דברי הרמב"ם בראש הלכה ד כזהים לדבריו בהלכה כא. לשם הבהרת דבריו עלינו להקדים כמה משפטים. המחבר בשולחן ערוך (אבו העזר הלכות אישות) נקט בדרך הרמב"ם, והעתיק בסימן ל הן את דברי הרמב"ם בהלכה ד (סעיף ט בשולחן ערוך), והן את דבריו בהלכה כא (סעיף ג בשולחן ערוך). נמצא ששאלתנו ביחס לרמב"ם תקפה גם ביחס לדברי המחבר: האם סעיפים ג ו-ט זהים, או שמא אלו שתי הלכות שונות?

17. יש לעמוד על סדר המקרים ברמב"ם (- עני, כלב), שהוא הפוך מזה שבסוגיית התלמוד (- כלב, עני). וכתב על כך ראש הישיבה שליט"א בפירושו "יד פשוטה" כאן: "ראה רבינו להקדים דין בן אדם, עני, לדינו של כלב". מדוע אפוא בתלמוד סודרה הברייתא של כלב לפני הברייתא של עני? נראה שמפני דמיונה לקודמותיה, שיש בה, כמו בהן, מקרה ראשון שאינה מקודשת, ומקרה שני שבו היא מקודשת, מה שאין כן בברייתא דעני. בייחוד דומה הברייתא של כלב לברייתא של סלע הסמוכה לה מלפניה: האשה אמרה ע"ג/תן סלע/לכלב, והחילוק הוא בין סלע/כלב סתם, שאינה מקודשת, לבין סלע/כלב שלה, שמקודשת. על שתי הברייתות שואלים אמוראים מה יהיה הדין במקרה ביניים, והגמרא נשארת בתיקו.

על פי דרכנו למדנו, שבלתי סביר הוא שהרמב"ם יסכים לדברי הרשב"א שהובאו בהערה 10, האומר כי הברייתות תנם ע"ג סלע ותנהו לכלב שונות מכל שאר חלקי הסוגיה שבתוכה הן משובצות, ששתיהן עוסקות בשאלה אם היתה נתינה לאשה (שהסכימה להתקדש עוד לפני כן), בעוד שאר הברייתות בסוגיה עוסקות בשאלת פירוש הדיבור של האשה. אם הרמב"ם היה מסכים לכך, לא היה מפריד בין שתי ההלכות הנובעות משתי הברייתות הללו, אלא היה מצרפן זו לזו (כמו שהן בסוגיה), ואף מוציאן מתוך שאר ההלכות.

18. בפרק ו להלן נציע ביאור שונה לדברי הרב המגיד הללו.

"התקדשי לי במנה - תנם על גבי סלע" - בסלע של שניהם
שני פסקים שונים של הרמב"ם הנובעים ממקור אחד

על דברי המחבר בסעיף ט "ואם היה הסלע שלה, מקודשת", מוסיף הרמ"א בהגהתו:
וי"א דוקא בייחודה לו הסלע, כגון שאמרה לו, תן על סלע פלוני, או על סלע שלי.
אבל אמרה סתם: תן על הסלע, ונתן על שלה, אינה מקודשת.
דברים אלו מקורם בטור סימן ל שהביאם בשם הרמ"ה¹⁹.

טעמם של דברי הרמ"ה מתבאר בדברי החלקת מחוקק סעיף קטן יג:
דברי הרמ"ה, אף שכתב אותם [-הרמ"א] בשם י"א, הם מוסכמים ואין חולק
עליהם. דזה דבר פשוט דאם היא אמרה תן על הסלע דרך דחיה, מה מועיל שהוא
נתן על סלע שלה?²⁰ הא אפילו לתוך חיקה לא מהני.

ברור מדבריו, שהבין את סעיף ט בדברי השולחן ערוך כעוסק בבירור כוונתה של האשה שאמרה
תנם ע"ג סלע - האם יש בכך הסכמה לקידושין או סירוב, ולא בשאלה אם נתקיימה נתינה
בחצירה²¹. על פי הבנה זו בדברי השולחן ערוך הוסיף הרמ"א את הגהתו על פי הרמ"ה, ועל
הגיונה של הגהה זו - טוען בעל חלקת מחוקק - אין חולק.

אולם הגר"א בסעיף קטן י מגיב על דברי הרמ"א הללו בד"ה וי"א דוקא בייחודה לו הסלע:
כשיטת התוספות שם ד"ה אם כו' ותליא באמירתה²², וכמו שכתוב בהג"ה
למטה: הרא"ש והתוספות כו'²³. אבל שיטת רש"י והרמב"ם - משום דקניא
חצירה, כמו שכתוב בסעיף ג²⁴.

ברור אפוא מדברי הגר"א, שלדעתו דברי הרמב"ם בהלכה ד (= שולחן ערוך סעיף ט) זהים
לדבריו בהלכה כא (= שולחן ערוך סעיף ג), ובשני המקומות הנידון הוא רק אם היה קנין חצר

19. ראה הערה 15 לעיל.

20. דברים אלו אכן מפורשים בדברי הרמ"ה המצוטטים בנימוקי יוסף (לעיל הערה 15): "אבל היכא דאמרה ליה ע"ג
סלע סתמא, אע"ג דאזל איהו ואותביה ע"ג סלע שלה, אינה מקודשת, דהא איהי לדחוייה קא מיכונא". אולם
בטור אין הנימוק הזה מופיע, ובעל חלקת מחוקק כתבו מדעתו.

21. אפשר שבעל חלקת מחוקק יבאר כך גם את הלכה ד ברמב"ם, המשמשת מקור לסעיף זה בשולחן ערוך. אולם
אפשר שהוא רואה בסעיף ט פסיקה של השולחן ערוך על פי שיטת התוספות, ואז אין לדעת מה יסבור בפירוש
דברי הרמב"ם בהלכה ד.

22. התוספות חב, ד"ה אם, פירשו את סוגייתנו שהיא דנה בכוונת אמירתה של האשה, ולא בקנין חצר.

23. הרמ"א, בהמשך סעיף ט, כותב על דברי המחבר שבסלע של שניהם מקודשת מספק, הגהה בלשון זו: "והרא"ש
והתוספות מפרשים דכל זה איירי שנתן אח"כ לתוך חיקה בשתיקה, אפילו הכי אם אמרה תחילה תן על סלע,
אינה מקודשת, ובסלע שלה וכו'".

ומכאן שהרמ"א נוקט בשיטת התוספות והרא"ש, וממילא גם הגהתו הראשונה בראש סעיף ט, שרק בייחודה לו
הסלע מקודשת, גם היא נאמרה בשיטת התוספות.

24. וממילא לשיטתם, הרי מדובר באשה שהסכימה להתקדש, וכל הדיון הוא האם המעות הגיעו לרשותה בקנין
חצר. אם כן, אף בלא ייחודה לו סלע, אלא אמרה לו סתם הניחהו על סלע כל שהוא, והוא הניח על סלע שלה, הרי
היא מקודשת, שהרי יש כאן הסכמה קודמת לקידושין, ויש כאן קנין חצר, ומדוע לא תהא מקודשת?

"התקדשי לי במנה - תנם על גבי סלע" - בסלע של שניהם
שני פסקים שונים של הרמב"ם הנובעים ממקור אחד

של האשה. ביחס לשיטה זו לא שייכים דברי הרמ"ה והגהת הרמ"א, שכן אלו נאמרו בשיטת התוספות והרא"ש החולקים.

אולם ביאור זה לדברי הרמב"ם בהלכה ד לא ייתכן לענ"ד:

ראשית, אין דרכו של הרמב"ם לכפול הלכה אחת פעמיים באותו הפרק, וללא כל צורך.

שנית, בקראנו את הלכה ד, עדיין אין אנו יודעים בכלל שיש אפשרות לקדש אשה בנתינת הקידושין בחצירה. זאת ישמיענו הרמב"ם רק בראש הלכה כא: "המקדש... אינו צריך שיתן הקידושין לתוך ידה, אלא כיון שרצת... וזרקן... לתוך חצירה או לתוך שדה שלה, מקודשת". רק על רקע דברים אלו, ניתן להבין את הדין הבא בהמשך אותה הלכה, שאם זרק את הקידושין ברשות של שניהם, ואפילו אמרה לו, הנח קידושי על מקום זה, והוא של שניהם, הרי אלו קידושי ספק. אולם בהלכה ד, לא היה עולה על דעתנו לבאר את דין סלע שלה - שמקודשת, ואת דין סלע של שניהם - שמקודשת מספק, מפני דיני קנין חצר, שהרי לא שמענו עדיין על אפשרות זו. השיטה הסדרנית של הרמב"ם, אינה מאפשרת לייחס לו חריגה כה בולטת מן הסדר הראוי²⁵.

שלישית, בהלכות ג-ד-ה הביא הרמב"ם את העולה להלכה מן הסוגיה השלמה בקידושין ח, ב - ט, א. מה שנאמר בפרק ב לעיל, שהקשר הסוגיה מחייב לפרש את הברייתא "תנם ע"ג סלע" ואת בעיית רב ביבי, כעוסקים בכוונת דברי האשה, נכון באותה מידה על הלכה ד ברמב"ם: הלכה ג (נטלתו וזרקתו, תנהו לאבא או לאביך) ודאי עוסקת בבירור כוונת האשה, אם יש במעשיה או בדבריה סירוב לקבלת הקידושין, או שמא הסכמה. אף המשך הלכה ד (תנהו לעני, תנהו לכלב) נראה בבירור כעוסק בשאלה זו²⁶. וברור ומפורש שכך הדבר בהלכה ה ("אם אמרה לו... דברים שעניינם: לא תשחק עמי... אלא תן בלבד, אינה מקודשת"). דברי הרמב"ם אינם אלא סיכום מדוייק של סוגיית התלמוד, וכשם שהקשר בתלמוד מחייב לבאר את סוגיית תנם ע"ג סלע כעוסקת בכוונת דברי האשה, כך הדבר גם ברמב"ם בהלכה ד.

מחמת שיקולים אלו, נראים דבריו של בעל אור-שמח בביאורו להלכה כא ד"ה ואפילו אמרה לו הנח קדושין על מקום זה כ"י של שניהם כ"י:

המתבונן בלשון רבינו וסידורו, יראה דרבינו פירש שני פירושים בברייתא דתן ע"ג הסלע. **חדא לעיל הלכה ד**, דמייירי כשלא נתרצית להתקדש לו מקודם, רק איהו אמר לה התקדשי לי בדינר זה, ואמרה לו הניחהו ע"ג הסלע, וטעמו, דאינה מתכוונת לשם קידושין, רק משטה היא בו. ובזה בעי אם אמרה לו הניחה ע"ג

25. אמנם יש להעיר, כי בשולחן ערוך סדר הציטוטים מן הרמב"ם הפוך: בסעיף ג מובאים דברי הרמב"ם המאוחרים (בהלכה כא), ואילו בסעיף ט מובאים דבריו המוקדמים (בהלכה ד), והגר"א הוא מבארו של השולחן ערוך. ובכל זאת ביאורו לשולחן ערוך הוא גם ביאור למקורו - לרמב"ם.

26. תנהו לעני - ראה הערה 11; תנהו לכלב - ראה הערה 10. משמעות שינוי הסדר ברמב"ם (עני, כלב) ושייכות הדבר לענייננו - ראה מחציתה השנייה של הערה 17.

"התקדשי לי במנה - תנם על גבי סלע" - בסלע של שניהם
שני פסקים שונים של הרמב"ם הנובעים ממקור אחד

הסלע והיה של שניהם, אם אמרינן דכוונה להשטות בו. וזה, כמו שפירש הטור בשם התוספות, דאפילו אם זרק אחר זה לתוך חיקה, גם כן אינה מקודשת, משום דלא רצתה בקידושין, והוה בעיא דלא איפשטא בגמרא. **וכאן** [- בהלכה **כא**] **פירש**, שאף אם דברו שניהם מעניין הקידושין, וידענו שנתרצית להתקדש אליו, בכל זה בעי שיגיע לידה, וכי הניח ע"ג סלע הרי לא הגיע לרשות שלה. וברשות של שניהם לא איפשט בגמרא אם גמר ומקנה לה סלעו, דלא ליהוי כחצר השותפין שאין קונין זה מזה, **והוא פירוש אחר**.

נמצא, כי לפנינו שני פסקים שונים של הרמב"ם, והם נובעים ממקור אחד המתפרש בשני פירושים שונים.

ד. האם לפנינו דוגמה נוספת על מה שהבאנו במאמרים קודמים?²⁷

לכאורה, לפנינו מקרה נוסף שבו פוסק הרמב"ם שני פסקים: פסק אחד מבוסס על פרשנות סוגיית התלמוד את המקור המשובץ בה (- הברייתא "תנם ע"ג סלע" וספיקו של רב ביבי). פרשנות זו עולה מן ההקשר שבו שיבץ עורך הסוגיה את המקור הנידון, בתוך הסוגיה הרחבה. זו הרי עוסקת בניתוח תגובותיה השונות של אשה להצעת קידושין של איש, האם אלו תגובות סירוב או הסכמה. פסק הרמב"ם כפי פרשנות זו הוא בראש פרק ד, בתוך הלכות ג-ד-ה, שבהן הוא מפרט את ההלכות הנלמדות מכללה של הסוגייה הרחבה, ובתוכן גם את זו הנלמדת מן הברייתא תנם ע"ג סלע ומן הספק של רב ביבי.

פסקו השני של הרמב"ם, בסוף אותו הפרק בהלכה כא, מבוסס על הבנת המקור הנידון כפשוטו, ללא התחשבות בהקשר שבו הוא ניתן בסוגיית הגמרא הרחבה על ידי עורך הסוגיה. כאשר המקור הנידון נלמד בפני עצמו, כמקור נטול הקשר, מתקבל פירוש אחר מזה שהעניקה לו סוגיית התלמוד, ופירוש זה תואם את כוונת התנא ששנה את הברייתא, ואת כוונת רב ביבי שהעלה בעיה בקשר לברייתא זו.

אולם, באמת אין דוגמה זו דומה לדוגמאות האחרות שהבאנו במאמרינו הקודמים, וקשה מאד לפרש כך את שני הפסקים ברמב"ם.

שניים מן המאפיינים הקיימים בדוגמאות שהבאנו בעבר²⁸, חסרים בדוגמה שלנו:

27. ציונם של המאמרים הקודמים, ראה הערת כוכבית בראש מאמר זה.

28. על שני המאפיינים הללו עמדנו במבוא למאמר 'המל ופירש...!', ציונו בהערת כוכבית.

"התקדשי לי במנה - תנם על גבי סלע" - בסלע של שניהם
שני פסקים שונים של הרמב"ם הנובעים ממקור אחד

א. בדוגמאות הקודמות הצבענו על הדבר **שהכריח** את הרמב"ם לפרש את המקור כפשוטו, ולא כפירוש שנתפרש בסוגיית התלמוד. דבר זה היה בדרך כלל ניתוח לשונו של המקור או סיבה עניינית המחייבת לפרשו אחרת ממה שנתפרש בסוגיית התלמוד²⁹. במקרה שלנו, אין כל הכרח לפרש את הברייתא תנם ע"ג סלע ואת ספיקו של רב ביבי, בדרך שונה ממה שפירשם התלמוד באמצעות קביעתם בהקשר שבו נקבעו³⁰.

ב. בדוגמאות שהבאנו במאמרים הקודמים הצבענו על תופעה דומה החוזרת בהן: במקום שבו הרמב"ם פוסק לפי פשוטו של המקור, וכנגד פרשנות התלמוד, לשון פסקו של הרמב"ם זהה כמעט באופן מילולי ללשון המקור. מאידך, במקום האחר, שבו פוסק הרמב"ם על סמך אותו המקור אך כפי שנתפרש בסוגיית התלמוד (שלא כפשוטו), שונה לשון הפסק מלשון המקור, לעתים לבלי הכר. שינוי זה עשאו הרמב"ם כדי להתאים את המקור לביאור שניתן לו בסוגיה כפשוטו.

לפי זה, היתה צריכה לשון פסקו של הרמב"ם בהלכה כא להתאים ללשון המקור, ואילו לשונה של הלכה ד אמורה להיות שונה באופן בולט מלשון המקור. אולם, אף עיון שטחי יגלה את ההיפך הגמור: הלכה ד כוללת את שני הדינים שבברייתא (סלע סתם - אינה מקודשת, סלע שלה - מקודשת), ואחריהם את ספיקו של רב ביבי; לעומת זאת, הלכה כא מביאה רק את ספיקו של רב ביבי, ולא את דיניה של הברייתא. הלכה ד משתמשת במילה "סלע" כמקום הנחת הקידושין: "היה הסלע של שניהם", כמו בלשון המקור, ואילו הלכה כא משתמשת במלה "מקום": "אמרה לו הנח קידושי על **מקום** זה, ואותו **המקום** של שניהם"³¹.

29. יש להדגיש, כי אין די בקיומה של **אופציה** פרשנית אחרת למקור המתפרש בסוגיית התלמוד בדרך מסויימת, כדי שהרמב"ם יפסוק כאותה אופציה. רק הכרח פרשני אובייקטיבי, הוא שיגרום לרמב"ם לפסוק כאותו פירוש הכרחי, מתוך מחוייבות לבעל המקור עצמו, שבוודאי התכוון לאותו פירוש פשוט העולה מדבריו. מקומות כאלה אינם כה נפוצים בתלמוד, ועל כן גם מועטה הפסיקה הכפולה שאנו דנים עליה, בדברי הרמב"ם.

30. בדוחק ניתן היה לענות על כך, שלא העיון בלשון הברייתא (ובלשונו של רב ביבי) הוא שהביא את הרמב"ם לפרש את הסוגיה שלא כהקשרה בתלמוד, אלא טעם אחר: בכל מסכת קידושין לא נזכרה האפשרות לקדש את האשה באמצעות נתינת הקידושין בחצירה (ורק במשנה בגיטין עח,א ובגמרא שם עמוד ב נזכרה אפשרות זו). הברייתא שלנו - "תנם ע"ג סלע" - היא היחידה שיכולה לענות על חסרון זה במסכת קידושין, ובתנאי שנפרשה כעוסקת בשאלה, אם יש בנתינה ע"ג הסלע קנין חצר של האשה כדי שתתקדש בכך. אם כן, שיקול של ההקשר **הרחב** (כרוחב כל מסכת קידושין) הוא שגרם לרמב"ם לנתק את הסוגיה שלנו מן ההקשר המצומצם יותר שבו היא מצויה (בסוגיית קידושין ח,ב - ט,א), ולהעניק לה פירוש אחר, שאינו מתחייב מלשונה כלל.

אולם, לא סביר בעינינו לייחס לרמב"ם את הנחת היסוד של הדברים הללו: שמסכת קידושין חייבת להכיל דין מדיני קידושין, המצוי משום איזו סיבה דוקא במסכת גיטין.

31. את שני השינויים הללו שיש בהלכה כא בהשוואה לסוגיה המקורית אמנם ניתן לבאר, אם נשים לב להקשר שהלכה זו מצויה בתוך דברי הרמב"ם: בראש הלכה כא ניסח הרמב"ם את הדין הכללי העקרוני (שמקורו במסכת גיטין) כי "המקדש את האשה... אינו צריך שיתן הקידושין לתוך ידה, אלא כיון שרצת... וזרקן... לתוך חצירה... הרי זו מקודשת". אחר הקדמה כללית זו אין מקום עוד לדוגמאות הפרטיות הנובעות מן הברייתא שבסוגייתנו, שבסלע סתם אינה מקודשת, ובסלע שלה מקודשת מדין קנין חצר, שכן דיני הברייתא כלולים ממילא בדברים שבראש הלכה כא. שינוי מובן זה, גרר בהכרח שינוי בלשון הבעיה של רב ביבי: במקום "סלע" של שניהם, חייב הרמב"ם לנסח באופן כללי "מקום" של שניהם, שכן "סלע" - מאן דכר שמיה.

"התקדשי לי במנה - תנם על גבי סלע" - בסלע של שניהם
שני פסקים שונים של הרמב"ם הנובעים ממקור אחד

לחסרונם של שני המאפיינים הללו סיבה משותפת אחת: הנושא של הברייתא תנם ע"ג סלע ושל בעיית רב ביבי. **על פי הפשט**, נראה שהוא אכן בירור כוונת דבריה של האשה. פרשנות זו אינה רק תוצאת פעולתו של עורך הסוגיה, ששיבץ את הברייתא בתוך סוגייתו, אלא היא עולה מתוך לשון הברייתא עצמה, בהשוואה ללשון של הברייתות הסמוכות לה, מלפניה ומאחריה. בפרק ב לעיל עמדנו על הדמיון הסגנוני והמבני בין כל הברייתות המובאות בסוגיה, כולל הברייתא תנם ע"ג סלע המופיעה ביניהן, ושיעורנו כי כל הברייתות הללו מהוות קבוצה אורגנית של ברייתות הדנות בנושא אחד. נושא זה, בעל כרחנו, הוא ניתוח תגובותיה השונות של אשה להצעות קידושין מצד איש. הקשר **מקורי** של ברייתא, כמו שנראה שקיים במקומנו, הוא שיקול בקביעת פשט המקור.³²

אף ניתוח לשונה של הברייתא כשלעצמה, מגלה קושי לפרשה כעוסקת בשאלת קנין חצר, כפי שהוצע לעיל בפרק א. הנחתו של פירוש זה היא שקיימת הסכמה מוקדמת מצד האשה להתקדש. אולם היכן נרמז דבר זה בברייתא? לו רצתה הברייתא להשמיענו זאת, יכלה לעשות זאת בנקל בדרך זו: התקדשי לי במנה, **אמרה לו: הן**, תנם על גבי סלע. או אז היינו למדים, שהשאלה הנידונה בברייתא היא, האם הגיע המנה לרשותה. חסרון של המילים "אמרה לו הן" מן הברייתא, מורה לכאורה שזה עצמו הנושא הנידון בה: האם דבריה הם בגדר אמירת "הן" או "לאו".

ה. ביאור האור-שמח לשני פסקי הרמב"ם

הביאור שהציע בעל אור-שמח לשני הפסקים של הרמב"ם, אינו הביאור שנידון בסעיף הקודם, ושעמד במרכזם של מאמריו הקודמים³³. לאחר שציין בראש דבריו כי "המתבונן בלשון רבינו וסידורו יראה, דרבינו פירש שני פירושים בברייתא דתן ע"ג הסלע..." (המשך דבריו בפרק ג לעיל), ולאחר שפירט מהו הפירוש העולה מכל אחד משני פסקיו של הרמב"ם, הוא מסיים ואומר:

זוה דרך רבינו, לכתוב שני פירושים בשמועה חדא, ודוק היטב.

כוונתו היא, שבמקום שישנם שני פירושים אפשריים בסוגיית הגמרא, פסק הרמב"ם לעתים כשני הפירושים, אע"פ שמסתבר כי כוונתה המקורית של הסוגיה היא רק לאחד משניהם (וחבל שלא הביא דוגמאות נוספות ל"דרך רבינו" זאת)³⁴. מדובר, כמובן, כאשר אין הפירושים

32. במאמרנו הראשון בעניין הנידון כאן, "דו משמעות בפרק חזקת הבתים..." (מעליות יא), הראינו בדוגמה הראשונה שבו, "האומנין אין להם חזקה" (עמוד 11), כיצד **הקשרו** של דין זה בתוך המשנה בפרק חזקת הבתים (דף מב, א) חייב את הרמב"ם לפרשו כפשוטו, כעוסק בחזקת ג שנים בקרקע, אף שהגמרא (מה, א) ביארה דין זה ביחס למטלטלין ולחזקה לאלתר.

33. ציונם בהערת כוכבית בראש מאמר זה.

34. אנו הבאנו דוגמה לדבר זה במאמרנו "דו-משמעות בפרק חזקת הבתים..." (מעליות יא) בדוגמה ו, האחרונה במאמר (עמודים 43-52) - "היו לו שלושים אילנות ממתע עשרה לבית סאה" (בבא בתרא לו, ב - לו, א).

"התקדשי לי במנה - תנם על גבי סלע" - בסלע של שניהם
שני פסקים שונים של הרמב"ם הנובעים ממקור אחד

סותרים זה את זה (שאם הם סותרים, לא יפסוק הרמב"ם דבר והיפוכו)³⁵, אולם במישור העיוני של לימוד הסוגיה הם מבטלים זה את זה: אם הפירוש הנכון לספיקו של רב ביבי בסלע של שניהם הוא "אם אמרינן דכיוונה להשטות בו" או להיפך - נתרצתה להתקדש, "וזה... אפילו אם זרק אחר זה לתוך חיקה אינה מקודשת", שוב אין מקור בתלמוד לספק קידושין במקרה שוודאי התרצתה להתקדש, והוא הניח את קידושה על מקום של שניהם. וכן הדבר להיפך³⁶. אולם אף שהפירושים מבטלים זה את זה, הם יכולים להתקיים יחדיו מן הבחינה ההלכתית, כשתי הלכות שאין ביניהן כל סתירה.

מה הביא אפוא את הרמב"ם לפסוק כפי שני פירושים, אם רק אחד מן השניים מכוון לפשט הסוגיה? ניתן לענות על כך שתי תשובות אפשריות:

א. ייתכן ששני הפירושים נראו לרמב"ם שקולים והגיוניים באותה מדה, ומתאימים ללשון הסוגיה. מכיוון שמכל פירוש כזה מתחדש דין הגיוני ואולי אף נחוץ, ומאין יכולת להכריע ביניהם, פסק הרמב"ם כשניהם.

ב. אפשר שהרמב"ם כשלעצמו היה בוחר בפירוש אחד בלבד, ופוסק על פיו, אולם הוא מצא בכתבי הגאונים והמפרשים שקדמוהו שני פירושים לסוגיה. כיוון שלא ניתן לפסול אחד מן הפירושים כ"מוטעה", לא מבחינת התאמתו ללשון הסוגיה, ולא מבחינת הגיונו ההלכתי, החליט הרמב"ם לכלול את שני הפירושים שמצא לפניו בספרו ההלכתי³⁷.

אפשר שטענה זו ביחס לדרך הפסיקה של הרמב"ם נראית למעיין כטענה טריוויאלית. זאת, משום שהוא רגיל לספרי הלכה כמו הטור והשולחן ערוך וספרי הלכה נוספים, שהם מאספים לשיטות הפוסקים שקדמום, ולעתים אף אינם מכריעים בפירוש בין השיטות השונות החולקות זו על זו, אלא מביאים אותן זו בצד זו. בספרים מעין אלו אין כל רבותא בהבאת שני פירושים

35. למרות זאת, נראה בעתיד בעז"ה, שגם שני פירושים סותרים, שלרמב"ם היה קשה כנראה להכריע ביניהם, יצרו בספרו שני פסקי הלכה בהתאמה.

36. ואין לקבל טענה על קיומה של דו-משמעות מכוונת בדברי הגמרא.

37. יש להניח שזה הדבר שהביא את בעל האור-שמח לייחס לרמב"ם כאן שני פירושים ושני פסקים בסוגייתנו: ברקע דבריו נמצאת מחלוקת רש"י ותוספות בביאור הברייתא תנם ע"ג סלע ובספיקו של רב ביבי. אולם ברור שמחלוקת רש"י ותוספות לא עמדה לפני הרמב"ם, וגם בעל האור-שמח ידע זאת כמובן.

"התקדשי לי במנה - תנם על גבי סלע" - בסלע של שניהם
שני פסקים שונים של הרמב"ם הנובעים ממקור אחד

שונים לסוגיה המבטלים זה את זה, כשני פסקים שונים באותו חיבור. אולם בספרו של הרמב"ם יש בכך חידוש: הרמב"ם אינו מאסף לדברי הפוסקים שקדמוהו. לעתים רחוקות הוא אמנם מביא שתי דעות בעניין מסויים, אך אז הוא מציין זאת³⁸. תופעה כזו, שבה הרמב"ם פוסק שני פסקים שונים, הנובעים משני פירושים שונים, ואינו מציין זאת כלל בדבריו, היא חידוש³⁹.

אף אם חידושו העקרוני של האור-שמח בעניין שיטת הפסיקה של הרמב"ם הוא נכון (ובעל האור-שמח רומז בסוף דבריו לדוגמאות נוספות שיש בידו), נראה כי ביאורו לשני פסקי הרמב"ם במקומנו קשה. קשה לטעון שלפנינו שני פירושים שקולים לסוגיית תנם ע"ג סלע. הטענות העיקריות נגד הפירוש המיוחס להלכה כא שברמב"ם (שהסוגיה עוסקת בשאלה אם נתקיים קנין חצר) כבר פורטו בפרק הקודם, ונחזור עליהן בקיצור:

א. **ההקשר** שבו נתונה סוגיית תנם ע"ג סלע, בתוך הסוגיה הרחבה, מלמד שהסוגיה נתפרשה כעוסקת בבירור כוונת דברי האשה, אם סירבה או הסכימה לקידושין.

ב. **השוואת הברייתא** תנם ע"ג סלע לברייתות הסמוכות לה מלפניה ומאחריה, מבחינת הסגנון והמבנה, מלמדת שהיא חלק מהן, והנושא המשותף לכולן הוא בירור כוונת דברי האשה.

ג. **לשון הברייתא** אינה מורה על כך שהיתה הסכמה מוקדמת מצד האשה להתקדש. מאידך, הפירוש המיוחס להלכה ד ברמב"ם, שהסוגיה עוסקת בבירור כוונת דברי האשה, הוא ברור ומרווח, ואין כל צורך להסתפק בינו לבין פירוש אחר.

אפשר, בכל זאת, שהסיבה לפסקו של הרמב"ם בהלכה כא היא בפירוש קדום שמצא לפניו לסוגיית תנם ע"ג סלע, שמבאר אותה כעוסקת בשאלת קניין חצר (וכמובן שאין הכוונה לפירוש

38. לדוגמה: הלכות חנוכה ד, א-ג (דעת הרמב"ם במהדרין מן המהדרין, ולעומתו המנהג הפשוט בכל ערי ספרד); הלכות שמיטה ויובל י, ג-ו (דעת הרמב"ם בחישוב שנת השמיטה בזמן הזה, ולעומתו מסורת הגאונים).

39. חידוש זה אינו דומה לחידוש שבדוגמאות שהבאנו במאמרינו הקודמים: בדוגמאות ההן "מחדש" הרמב"ם פירוש למקור המופיע בתלמוד, שאינו תואם את הפירוש הניתן למקור זה בסוגיית הגמרא. אולם האור-שמח מדבר על פסיקה של הרמב"ם שהיא צמודה לסוגיית התלמוד. אלא מחמת שפירושה של הסוגיה עצמה אינו חד-משמעי, נוצרו שני פסקים הנובעים משתי אופציות פרשניות.

מאידך, יש בדברי האור-שמח חידוש, שהוא גדול יותר מזה שבדוגמאות שהבאנו: בדוגמאות ההן, המשמעות שנתן הרמב"ם למקורות שעל פיהם פסק שלא כפירוש הגמרא, נובעת מפשטם של אותם מקורות, דהיינו מכוונתם המקורית של התנאים והאמוראים שמפיהם יצאו הדברים לראשונה. נמצא ששני הפסקים שברמב"ם נובעים מן המקורות המפורשים בתלמוד: פסק אחד נובע מן המקור הבסיסי על פי פשוטו, ופסק אחר נובע מן הפרשנות שבה נתפרש אותו המקור בסוגיית הגמרא. אולם על פי חידושו של האור-שמח יוצא שרק אחד משני הפסקים של הרמב"ם מקורו בתלמוד, ואילו האחר - חסר מקור בתלמוד.

"התקדשי לי במנה - תנם על גבי סלע" - בסלע של שניהם
שני פסקים שונים של הרמב"ם הנובעים ממקור אחד

רש"י, שאותו לא הכיר הרמב"ם). מפירוש ר' חננאל⁴⁰ עולה פירוש כמו זה של רש"י, וכך הוא פירושו לסוגייתנו:

תנו רבנן, התקדשי לי במנה תנם על הסלע, אם היתה סלע שלה מקודשת,
דקנתה לה חצירה, אבל אם אינה שלה, אינה מקודשת, ואם היתה סלע לשניהם,
לאיש הזה המקדש ולאשה המתקדשת, עלתה בתיקו.

עדיין הדבר קשה: לפי מה שביררנו בדברים הקודמים, פירוש כזה אינו מכוון לפשוטה של הסוגיה. מה ראה אפוא הרמב"ם לכלול אף אותו בספרו ולפסוק על פיו, אחר שפסק בהלכה ד כפירוש הפשוט והמרווח של הסוגיה, על פי הקשרה?

ו. שני פסקים שונים של הרמב"ם נובעים מפירוש אחד בסוגיה

הנחת היסוד שהנחתה אותנו עד עתה היתה, ששני הפירושים לסוגיית תנם ע"ג סלע שונים זה מזה ובלתי תלויים זה בזה. השוני ביניהם הוא: (א) בתיאור הנסיבות של המקרה הנידון בסוגיה; (ב) בתיאור העובדות עצמן; (ג) ובמהות העיקרון הנידון בסוגיה⁴¹. נציג את ההבדלים הללו תוך שימוש בלשון האור-שמח:

- לפי הפירוש האחד "מייירי כשלא נתרצית להתקדש לו מקודם, רק איהו אמר לה התקדשי לי בדינר זה". לפי הפירוש האחר "דברו שניהם מענין הקידושין, וידענו שנתרצית להתקדש אליו".
- לפי הפירוש האחד, לאחר שאמרה לו הניחהו ע"ג סלע מדובר שזרק המעות לחיקה ושתקה (כפירוש הרא"ש). לפי הפירוש האחר, לאחר שאמרה לו כנ"ל שם את המעות ע"ג הסלע, כדבריה.
- טעם הדין שאינה מקודשת לפי הפירוש האחד "דאינה מתכוונת לשם קידושין, רק משטה היא בו". הטעם לכך לפי הפירוש האחר "בעי שיגיע לידה, וכי הניח ע"ג סלע הרי לא הגיע לרשות שלה".

40. פירוש ר' חננאל לש"ס עמד לפני הרמב"ם, וידעת דבר זה עשויה להואיל לביורור הרקע לפסיקתו של הרמב"ם, הן במה שנוגע לגירסאות התלמוד והן במה שנוגע לפירושו. פירוש ר' חננאל למסכת קידושין נדפס על ידי ד"ר ב"מ לוין בסוף כרך אוצר-הגאונים למסכת זו שנערך על ידו, ירושלים ת"ש.
כפירוש ר' חננאל (ורש"י) פירש גם רבנו חננאל בן שמואל בפירושו לרי"ף מסכת קידושין (מוסד הרב קוק, ירושלים תשל"ח).

41. הבחנה מוחלטת זו בין שני הפירושים מושפעת במדה רבה מניסוחו של הרא"ש (והדברים מצוטטים בראשונים אחדים בשמם של התוספות), אשר ניתק לגמרי בין שאלת כוונתה של האשה בדברי תגובתה לבין שאלת הגעת המעות לידה, בכך שהעמיד את הסוגיה על פי פירושו בכך, שלאחר דברי האשה זרק את המעות לחיקה. הצעת הקישור בין שני הפירושים, שאנו עומדים להציע בהמשך המאמר, אינה מחייבת לחלוק על דברי הרא"ש.

"התקדשי לי במנה - תנם על גבי סלע" - בסלע של שניהם
שני פסקים שונים של הרמב"ם הנובעים ממקור אחד

● לפי הפירוש האחד רב ביבי "בעי אם אמרה לו הניחה ע"ג הסלע והיה של שניהם, אם אמרין דכיוונה להשטות בו... והוה בעיא דלא איפשטא בגמרא". לפי הפירוש האחר רב ביבי בעי במקרה שנתרצתה להתקדש ושם את המעות בפועל על סלע של שניהם (כהוראת האשה) "ולא איפשיט בגמרא אם גמר ומקנה לה סלעו, דלא ליהוי כחצר השותפין שאין קונין זה מזה".
לפי תיאור זה, שני הפירושים השונים כל כך זה מזה, מבטלים זה את זה בפרשנות הסוגיה. טענתנו היתה שאין כל סיבה להדחק לפירוש המעמיד את סוגייתנו בשאלת קנין חצר, כשהפשט הניכר לעין הוא שסוגייתנו עוסקת בבירור כוונת דברי האשה.

אולם, ניתן לפרש את הסוגיה בדרך שבה שני הפירושים מתאחדים: שאלת הפירוש של דברי האשה, אם יש בהם נכוונת להתקדש או סירוב לכך, תלויה בשאלת הגעת המעות לרשותה בקנין חצר על פי דבריה. נבאר את דברינו: כשאמרה האשה תנם ע"ג סלע, והסלע אינו שלה, אין היא מקודשת, מפני שהאשה יודעת שאם יתן האיש את המעות על סלע שאינו שלה, לא יגיעו המעות לרשותה, וכך לא יחולו הקידושין. מתוך ידיעה זו, שאף האשה שותפה לה מן הסתם, מתפרשים דבריה כסירוב להתקדש⁴².

אולם, כשאמרה האשה תנם ע"ג הסלע, והיה הסלע שייחדה לכך⁴³ סלע שלה, אז מתפרשים דבריה כהסכמה לקידושין, מכיוון שהאשה יודעת שנתנה כזאת מועילה להתקדש בה כנתנה בחצירה.

כאן מסתפק רב ביבי כיצד נפרש את דבריה כשהיה הסלע של שניהם. הספק בפירוש דבריה נובע מספק קודם, המונח ברקע דבריו של רב ביבי, ספק בעצם הדין של נתינת מעות ברשות של שניהם⁴⁴. כיוון שיש ספק אם נתינה ברשות של שניהם מועילה להקנות לה את המעות כדי שתתקדש בהן, וספק זה הוא בתחום המשפטי (ונפרש את צדדיו איך שנפרש), יש מקום להסתפק למה כיוונה האשה בדבריה "תנם ע"ג סלע": להסכמה, שאחרת לא היתה אומרת לו לתת המעות במקום שיש בו ספק נתינה; או לסירוב, ועל כן אמרה לו לתת המעות במקום שאינו ברור כל צרכו⁴⁵.

מעתה, מותנה קיומו של הפירוש העוסק בבירור כוונת דברי האשה, בבירור הדין האחר המשמש לו רקע, זה העוסק בשאלת קנין חצר. פסקו של הרמב"ם בהלכה ד - "אמרה לו הניחה

42. ואז, אף אם יזרוק את המעות בחיקה בשתיקה, לא תהא מקודשת, כדברי הרא"ש, ראה בסוף ההערה הקודמת.

43. כדברי הרמ"ה (ראה הערה 15) וכפסק הרמ"א בהגהתו לסעיף ט בסמ"ל, ראה בפרק ג במאמר זה.

44. כשם ששני הדינים הקודמים, אלו המפורשים בבב"ב, הם תוצאת דינים קודמים הקשורים בקנין חצר, כך גם ספיקו של רב ביבי.

45. התלות של הספק בפרשנות דבריה, בספק המשפטי, מה הדין במקום של שניהם לענין קנין חצר, אינו מחייב שהאיש יתן לבסוף את המעות ע"ג אותו סלע של שניהם. אף אם זרקו בחיקה לאחר דבריה, יהיה ספק קידושין: כיון שהאשה אמרה דבר שאם היה מתקיים היה יוצר ספק קידושין, נוצר לנו ספק אם הסכימה להתקדש או סירבה לכך. מעתה אין זה משנה אם זרק את המעות בחיקה.

"התקדשי לי במנה - תנם על גבי סלע" - בסלע של שניהם
שני פסקים שונים של הרמב"ם הנובעים ממקור אחד

על הסלע... היה הסלע של שניהם, הרי זו מקודשת מספק" תלוי בדין שנפסק בהלכה כא -
"היתה עומדת ברשות שהיא של שניהם **וזרק לה** [- בפועל] קידושה מדעתה, ולא הגיעו לידה
או לחיקה, הרי זו מקודשת קידושי ספק". מכוחו של ספק משפטי זה נוצר ספק נוסף, בהבנת
כוונת דבריה של האשה⁴⁶.

נמצא כי שני פסקיו של הרמב"ם אינם נובעים משני פירושים של מקור אחד, אלא מפירוש אחד
של אותו המקור. פירוש זה אינו תואם את פירושים של התוספות (ד"ה אם) והראשונים האחרים
המפרשים כמותם, שהרי לדידם אין פרשנות דברי האשה תלויה בקיומו של קנין חצר. נתינת
המנה על סלע של שניהם לא היתה בגדר נתינה לאשה כלל לדעת התוספות, משום שהשותפים
אינם יכולים להקנות זה לזה בחצר המשותפת להם (כדאמרין במסכת בבא בתרא פד, ב)⁴⁷,
ובכל זאת, כשהאשה אומרת לאיש להניחם על סלע כזה, נוצר ספק אצל רב ביבי "אי סמכה

46. לפי הביאור המוצע לשיטת הרמב"ם עדיין קשה סדר ההלכות בפרק ד: הספק בתנם ע"ג סלע (בסלע של שניהם)
בהלכה ד, תלוי בספק אחר המופיע רק בסופו של אותו פרק, בהלכה כא. והרי זאת היתה קושייתנו בפרק ג של
מאמר זה, על שיטת הגר"א המזהה את הלכה ד עם האמור בהלכה כא.
אולם באמת אין חומרת הקושי כה רבה לדידנו. להבנת הדין בהלכה ד מספיק הרקע הכללי העולה מתוך
ההקשר שם: ישנן התבטאויות של האשה המביעות סירוב, ישנן המביעות הסכמה, וישנן הגורמות לספק בהבנת
כוונת דבריה. אחת מן ההתבטאויות הללו היא "תנם ע"ג סלע", שבסלע סתם משמעות דבריה סירוב, ובסלע
שלה - הסכמה, ובסלע של שניהם - ספק בדבר כוונתה. אין המעיין עומד עדיין על הסבר המדויק של דינים
אלו, אך טעמים הכללי מובן לו בהחלט. בהגיעו להלכה כא, אמנם יבין את טעמן של הפרשנויות השונות הללו
לדברי האשה (שאמרה "תנם ע"ג סלע") ביתר העמקה ודקדוק. תיאור מעין זה אינו יכול לחול על הבנת הגר"א
את דברי הרמב"ם.

47. בכך חולקים כמונח התוספות והרא"ש על הרמב"ם. כך כתב החלקת מחוקק בסימן ל סעיף קטן ג על דברי
המחבר בסעיף ג שם, שהם העתקת לשון הרמב"ם בהלכה כא בענין רשות של שניהם שאם זרק לה הקידושין
לשם הוי קידושי ספק, וז"ל: "דין זה הועתק מלשון הרמב"ם... **ודעת התוספות והרא"ש אינו כן**". וכן כתב בבית
שמואל שם סעיף קטן ד: "כן כתב הרמב"ם... **ולתוספות אינה מקודשת כלל**".
באבני מילואים ס"ק ג יצא לחלוק עליהם, ולטעון שבחצר של שניהם הוי ספק מקודשת **לכולי עלמא**. לטענתו, זו
משנה ערוכה בגיטין עח, א: "קרוב לה מגורשת, קרוב לו אינה מגורשת, מחצה על מחצה מגורשת ואינה מגורשת,
וכן לענין קידושין". כיוון שדין "קרוב לה" מוסבר בגמרא שם שהוא מתורת חצר, ובמשנה נאמר "וכן לענין
קידושין", נובע שבחצר של שניהם הוה ליה מקודשת ואינה מקודשת, כלומר ספק קידושין.
אך מלבד זה שכמעט שלא ניתן לבאר את קושיית התוספות (ד"ה אם) על רש"י על פי דבריו (ומה שהוא כתב
בענין זה, הוא דוחק גדול), יש לחלק בפשטות בין חצר השותפין, לבין רשות שאינה של שניהם וזרק קרוב לו
ולה: בחצר השותפין הם אינם יכולים להקנות זה לזה **כלל**, משום שהדבר שהניח אחד מהם על הרשות
המשותפת לשניהם, לא יצא כלל מרשותו, וממילא לא חלה שום הקנאה (ואם דין הקידושין שוה למקח וממכר -
אינה מקודשת כלל, וזוהי דעת התוספות). מה שאין כן, ברשות שאינה של שניהם, וזרק קרוב לו ולה, מחצה על
מחצה, אין זה ממש חצר של שניהם, שהרי אינם בעלים על הקרקע. שם אכן יצא הדבר שזרק מרשותו של
הזורק, בכך שאין הוא עוד היחיד שיש לו לשלוט בחפץ, כמו שהיה עד עתה. אך כיוון שהדבר לא נכנס לשליטתה
המלאה של האשה, והוא נתון בשליטת שניהם במדה שוה, יש כאן נתינה למחצה לאשה, והיא מקודשת ואינה
מקודשת.

"התקדשי לי במנה - תנם על גבי סלע" - בסלע של שניהם
שני פסקים שונים של הרמב"ם הנובעים ממקור אחד

דעתה או לא". אם כן "הטעם אין תלוי בקנין חצירה", אלא בפרשנות כוונתה של האשה, בלא כל קשר למצב המשפטי העשוי להתרחש אם היה האיש מקיים את דבריה.

דברי התוספות הללו צריכים הבהרה: מהו אפוא הקריטריון לכך שהאשה סמכה דעתה או לא סמכה דעתה? נראה שהקריטריון הוא פסיכולוגי, ואינו קשור כלל בידע ההלכתי של האשה. זו אינה יודעת כלל מה יהיה הדין אם האיש יעשה כדבריה. אולם כשהיא מורה לו לשים את המנה על סלע שלה, אף אם לא יחול כאן קנין חצר (למשל, מפני שהסלע אינו משתמר, והיא אינה עומדת בצידו, בהנחה שתנאים אלו נחוצים גם בקידושין) היא בודאי מביעה הסכמה להתקדש ו"סמכה דעתה". ההיפך מכך, אם הורתה לו לתת המעות על סלע שאינו שלה, ובסלע של שניהם, ספק הוא כיצד יש לפרש דבריה (מן הבחינה הפסיכולוגית).

אולם, הרמב"ם נקט בקריטריון משפטי ברור לבחינת כוונת האשה: אם קיום הוראתה לאיש יכול ליצור קידושין - סימן שהביעה הסכמה, וכן ההיפך. ואם קיום הוראתה יוצר ספק קידושין, ישנו ספק גם בדבר כוונתה.

מעתה יש להציע פירוש כזה גם לר' חננאל ולרש"י, כדי שלא יהיו פירושיהם לסוגיית תנם ע"ג סלע סוטים מן ההקשר שבו נתונה סוגיה זו ומפשוטה, כפי שהראינו לעיל⁴⁸. אפשר שהפירוש שאנו מציעים לדברי הרמב"ם בשני פסקיו, עולה בקנה אחד עם דברי הרב המגיד על הלכה כא (ולא כפי שכתבנו לעיל סעיף ג, שזיהינו אותו שם עם ביאור הגר"א). הוא כותב על פסק הרמב"ם בעניין מקום של שניהם:

זה לא נתבאר שם [- במסכת גיטין] לענין גירושין, אבל יצא לרבינו מהבעיא
שהיא פ"ק דקידושין, וכבר נזכר בפרק זה.

48. אכן הרשב"א (ד"ה הא דתניא אם היה סלע שלה) והר"ן על הרי"ף כאן (ד"ה ת"ר התקדשי לי במנה תנם ע"ג הסלע) בבואם לתרץ את קושיית התוספות על רש"י, ביארו את שיטת רש"י, שאף הוא סבר שהספק של רב ביבי הוא בתחום פרשנות כוונתה של האשה בדבריה. וזו לשון הרשב"א: "הכי קא מיבעיא ליה: כיון דאית לה שותפות בגויה, **הכי קאמרה ליה**: הניחה על הסלע שתקבלהו לי, ואיהו כיון דמחזר לקדשה, מושיל לה מקומו, וקנתה ומיקדשא. או דילמא יתנהו על הסלע שלך **קאמרה, לומר שאינה רוצה בהן**".

ולשון הר"ן: "מיבעיא ליה, אי אמרינן דכיון דיש לה חלק בו, כי אמרה ליה תנם ע"ג הסלע, **דעתה להתקדש**, ואיהו נמי, כיון דניחא ליה לקדשה, אקנויי אקני לה מקום באותו הסלע, וקני לה. או דילמא, דכיון דסלע זו אינה שלה לגמרי, **דחיא בעלמא הוא**".

מובן שפירושם אינו יכול להתאים לדברי הרמב"ם, שהרי לדעתו אף אם האשה הביעה הסכמתה הגמורה להתקדש, והאיש החפץ לקדשה הניח הקידושין על מקום של שניהם, הוי ספק קידושין.

"התקדשי לי במנה - תנם על גבי סלע" - בסלע של שניהם
שני פסקים שונים של הרמב"ם הנובעים ממקור אחד

מהו פשר מילותיו שאותן הדגשנו? לפי הפירוש הקודם בדברי הרב המגיד, קשה להלום מילים אלו: פסק הרמב"ם בהלכה כא לא "יצא לרבינו מהבעיא" בסוגיית קידושין, אלא הוא עצם הבעיה, שנותרה בתיקו. נראה שגם הרב המגיד הבין שבעייתו של רב ביבי היתה בתחום פרשנות כוונת דבריה של האשה. אלא מכיוון שפרשנות דבריה תלויה בשאלה, מה יקרה אם יעשה הבעל כדבריה, לכן "יצא לרבינו" מבעייתו של רב ביבי פסק ההלכה שלפנינו, בהלכה כא. באמת, מציין הרב המגיד **שבעייתו של רב ביבי** כבר נזכרה בפרק זה מהלכות אישות, בהלכה ד, אולם אין כוונתו לומר שפסקו של הרמב"ם בהלכה כא הוא שנוכר שם, שכן שני פסקים שונים הם.

ז. סיכום

דוגמה זו של שני פסקים שונים של הרמב"ם הנובעים ממקור אחד בתלמוד, נתבררה כבלתי שייכת לנושא מאמרינו הקודמים: נתברר ששני הפסקים של הרמב"ם במקרה זה, אינם נובעים מ"פרשנות כפולה של מקור אחד", לא במשמעות שהראינו במאמרינו הקודמים (- פרשנות כפשוטו של מקור, ופרשנות כ"דרשתו" בסוגיית הגמרא), וכנראה גם לא במשמעות שעליה דיבר האור-שמח (- שני פירושים אפשריים לסוגיית הגמרא עצמה).

המסקנה העולה מדוגמה זו ומן הדומה לה, גם היא חשובה: לא בכל מקום שנמצאים ברמב"ם שני פסקים הנתלים במקור אחד, יש לראות בהם "פרשנות כפולה" לאותו המקור (במשמעות האחת או האחרת). לעתים שני הפסקים נובעים מפרשנות **אחידה** של המקור המשותף, פרשנות שעל פיה מצויים באותו מקור עצמו שני רבדים שונים של משמעות בזיקה הדדית, ומתוכם עולים שני הפסקים השונים ברמב"ם⁴⁹.

מלבד זאת, זכינו בדוגמה זו לדברי בעל אור-שמח, שציין את התופעה העקרונית של שני פירושים לסוגיה אחת, המולידים שני פסקים ברמב"ם. אמנם אין דבריו זהים למה שאנו טוענים ומנסים להוכיח בדוגמאות קודמות שהבאנו, ואמנם אין אנו בטוחים אף ביישום דבריו בסוגיה דידן, אולם חשיבות דבריו העקרוניים והכלליים כי "זה דרך רבינו, לכתוב שני פירושים

49. אף במאמרו הראשון "דו-משמעות בפרק חזקת הבתים..." (מעליות יא) בדוגמה ג שם "צונמא במה יקנה" (בבא בתרא כט, ב; עמ' 23-31 במאמר) הגענו למסקנה דומה למה שהגענו כאן.

"התקדשי לי במנה - תנם על גבי סלע" - בסלע של שניהם
שני פסקים שונים של הרמב"ם הנובעים ממקור אחד

בשמועה חדא" - לא נגרעת. לא מצאנו בדברי מפרשי הרמב"ם עוד פרשן, שציין דבר דומה ביחס
לשיטת הפסיקה של רבינו.
נמצאנו אפוא נשכרים הרבה מן העיון בסוגיה זו⁵⁰.

50. אם הצעתנו, בפרק ו לעיל, לביאור שיטת הרמב"ם אינה נכונה, עלינו לשוב בעל כרחנו אל אחת ההצעות
הקודמות: או אל הצעת האור-שמח שנידונה בפרק ה (ולהניח אז, שהדין בהלכה כא נכתב בהשפעת פירוש ר'
חננאל לסוגייתנו), או להצעה שנידונה בפרק ד, והקושרת דוגמה זו לדוגמאות שהבאנו במאמרינו הקודמים (ואת
ההבדלים בינה לבינן, שעליהם הצבענו באותו סעיף, יש לבאר כפי שהצענו שם בהערות 30-31).